Panait Istrati
Povestirile lui Adrian Zografi
Chira Chiralina
I
STAVRU

I - STAVRU

Adrian străbătu, buimac, scurtul bulevard al Maicii Domnului, care, la Brăila, duce de la biserica cu acelaşi nume la Grădina publică. Ajuns la intrarea grădinii, se opri, încurcat şi necăjit.

— Ce dracu! exclamă el cu voce tare, nu mai sunt copil! Şi cred că am tot dreptul să înțeleg viața cum o simt.

Erau orele şase seara. Zi de lucru. Aleile grădinii erau aproape pustii către cele două porți principale; soarele crepuscular aurea nisipul, în vreme ce boschetele de liliac se scufundau în umbra serii. Liliecii zburau de colo-colo, zăpăciți. Băncile pe alee erau aproape toate libere, afară de cele din colțurile ascunse ale grădinii, unde perechi de tineri se îmbrățişau amoros şi deveneau serioase la trecerea inoportunilor. Adrian nu dădu atenție nici unuia din oamenii ce întâlni în drum. El sorbea lacom aerul curat, care se ridica din nisipul de curând udat — amestec îmbălsămat de miros de flori — şi se gândea la ceea ce nu putea înțelege.

El nu înțelegea mai ales împotrivirea mamei sale la legăturile lui de prietenie, împotrivire care dăduse naştere la o ceartă violentă între mamă şi fiul ei unic. Adrian îşi zicea:

“Pentru ea, Mihail e un străin, o haimana suspectă, servitorul plăcintarului kir Nicola. Dar, ce? Eu ce sunt? Un zugrav de case şi, pe deasupra, o fostă slugă a aceluiaşi plăcintar! Şi dacă mâine am să mă duc în altă țară, numai pentru atâta trebuie să fiu socotit ca o haimana?”.

Ațâțat, el lovi din picior:

“Ei drăcia dracului!... E o nedreptate revoltătoare pentru bietul Mihail! Eu îl iubesc pe omul ăsta, fiindcă e mai deştept ca mine, mai învățat, şi fiindcă rabdă mizeria fără să se plângă. Cum? Pentru că nu vrea să-şi strige pe acoperişuri numele, țara şi numărul dinților care îi lipsesc, nu e decât o haimana?... Ei bine, eu vreau să fiu prietenul acestei haimanale! Şi sunt foarte fericit de asta.”

Adrian îşi continuă maşinal plimbarea, odată cu critica mintală a celor ce-i spusese mamă-sa; şi totul îi păru absurd:

“Şi povestea asta cu însurătoarea? N-am decât optsprezece ani şi ea se gândeşte să-mi arunce o neroadă în spinare, o neroadă sau poate o puioasă, care să mă copleşească cu dragostea ei şi să facă din odaia mea o hazna! Ei drace! S-ar zice că nu e nimic mai inteligent pe lume decât să prăseşti la proşti, să umpli lumea de sclavi şi să devii însuți primul sclav al acestei prăsile! Nu, nu!... Mai bine un prieten ca Mihail, fie el şi de zece ori mai suspect! Cât despre învinuirea că “trag oamenii de limbă pentru a-i face să vorbească“ — pe legea mea, nici eu nu ştiu prea bine de ce-mi place “să trag oamenii de limbă!” Asta-i, poate, pentru că lumina vine din vorba celor tari, probă Dumnezeu care a trebuit să vorbească ca Lumina să se facă.”

În liniştea acelei seri primăvăratice, sirena unui vapor săgeta aerul cu fluieratul ei strident. Tânărul se trezi, în vreme ce o adiere parfumată de trandafiri şi garoafe îl întâmpină.

Adrian se îndreptă spre marea alee care se întinde de-a lungul malului înalt ce domină portul şi Dunărea. El se opri un minut pentru a privi miile de lămpi electrice care scânteiau pe vapoarele ancorate în port şi pieptul i se umflă într-un nestăpânit dor de ducă.

“Doamne! Ce bine trebuie să fie să te găseşti pe unul din aceste pacheboturi, care alunecă pe mări şi descoperă alte țărmuri, alte lumi!...”

Necăjit de a nu-şi putea împlini dorul, el porni din nou cu capul în jos; dar se auzi deodată chemat din urmă:

— Adrian!

Se întoarse. Pe o bancă, prin apropierea căreia trecuse, sta un om, cu picioarele încrucişate, şi fuma. Miopia şi întunericul împiedicară pe Adrian să-l recunoască. Omul se ridică, şi Adrian se apropie de el oarecum contrariat, când o exclamație de bucurie îi scăpă:

— Stavru!

Îşi strânseră mâinile şi Adrian se aşeză alături.

Stavru, negustor ambulant — numit “limonagiul” din cauza mărfii ce vindea prin bâlciuri — era văr de-al doilea, după mamă, cu Adrian, şi o figură foarte cunoscută altădată în cercurile băieților de viață din mahala. El era acum uitat, îngropat sub disprețul unui scandal pe care firea sa îl pricinuise cu treizeci de ani în urmă.

De talie deasupra mijlociei, blond spălăcit, foarte slab şi foarte zbârcit; ochii săi albaştri şi mari, când deschişi şi sinceri, când ascunşi şi vicleni, după împrejurări, înfăţişau toată viaţa lui Stavru. Existenţa de burlac hoinar, zvârlit de ici-colo de natura lui nomadă şi ciudată; viaţa prinsă la vârsta de douăzeci şi cinci de ani în tristul angrenaj al societăţii (căsătorie cu o fată bogată, frumoasă şi sentimentală), din care ieşi după un an acoperit de ruşine, cu inima sfâşiată, cu caracterul falsificat.

Adrian cunoştea vag povestea. Mamă-sa, fără a intra în amănunte, i-o da exemplu de ticăloşie, dar Adrian trăgea încheieri cu totul opuse; şi nu o dată, cu instinctul care era la baza sufletului său, el se plecase asupra lui Stavru, aşa cum te pleci asupra unui instrument muzical pe care vrei să-l auzi sunând; instrumentul se împotrivise.

De altminteri, ei nu se văzuseră decât de vreo trei sau patru ori, totdeauna pe stradă. Casa mamei sale era închisă pentru Stavru, ca toate casele cinstite. Şi apoi, ce ar fi putut el să spună, derbedeul tuturor iarmaroacelor, băieţandrului răsfăţat şi ţinut din scurt?

Stavru trecea drept un flecar pentru toată lumea — şi era în adevăr, voia să fie. În costumul său prăpădit şi boţit chiar când era nou; cu înfăţişarea sa de ţăran orăşenit, cu cămaşa necălcată, fără guler, cu aerul său de geambaş hoţoman, el se deda la o paradă de vorbe şi de gesturi care amuzau pe oameni, dar care lui nu-i aduceau decât umilire, dispreţ.

El îşi striga cunoscuţii în plină uliţă cu porecle potrivite şi comice, niciodată supărătoare. Multe dintre ele prinseseră. Dacă cineva îi plăcea, îl lua cu el la cârciumă, comanda o jumătate de kilogram de vin, dar după ce ciocnea un

pahar, ieşea în curte pentru “o mică trebuinţă“ şi nu se mai întorcea, lăsând pe invitat să plătească! Iar dacă întâlnea vreun plicticos, el îi zicea iute: “Cutare prieten te aşteaptă în cutare cafenea; aleargă repede!”.

Dar ceea ce entuziasma pe Adrian erau glumele lui Stavru, cu capetele de ţâri şi cu tabachera. În cursul unei conversaţii, limonagiul scotea din buzunar un cap de ţâr şi-l atârna pe poala hainei altui flecar ca el. Bietul om pleca şi se plimba pe stradă cu capul de ţâr atârnat de haină, spre cea mai mare desfătare a trecătorilor.

Gluma cu tutunul era şi mai bună. Stavru nu pregeta să acosteze pe orice cunoştinţă îi ieşea în cale şi să-i ceară să “răsucească“ şi el o ţigară, dar de îndată ce era servit, în loc de a înapoia tabachera cu mulţumire, el o băga în propriu-i buzunar, care era spart, de unde ea îndată cădea, rostogolindu-se pe pământ. Atunci se repezea, o ridica, o ştergea, se scuza, şi voind s-o bage în buzunarul proprietarului, el o scăpa pe de lături. Biata cutie, care era din metal nichelat ori din carton presat, cădea din nou pe pavaj!

— Ah, cât sunt de stângaci!

— Nu e nimic, răspundea de obicei păcălitul, examinându-şi scula turtită, în vreme ce privitorii se prăpădeau de râs.

Dar Stavru nu se mai întâlnea după aceea cu tabacherele pe care le batjocorise o dată.

Astfel, Adrian începuse să iubească acest om pentru farsele sale. Cu toate astea, lucruri ciudate se întâmplaseră, care-l tulburau şi-l încurcau: câteodată în plină glumă şi năzdrăvănie, Stavru, serios, se întorcea către

Adrian pironindu-l în ochi cu o privire limpede, liniştită şi stăpânitoare, cum facem când ne uităm în bunii şi naivii ochi ai unui vițel. Atunci el se simțea micşorat de acest limonagiu de bâlci, de acest analfabet. I se părea straniu şi se puse să-l observe. Dar prilejurile erau rare. Privirea misterioasă şi tulburătoare pa care Adrian o numea în taină “celălalt Stavru” se arăta rar şi numai pentru el.

Totuşi, într-o zi — era cu câteva luni înainte de întâlnirea din grădină — întovărăşind pe limonagiu la băcanul său — un grec bătrân şi tăcut care-i furniza zahărul şi lămâile — el văzu deodată apărându-i “celălalt Stavru”. Adrian se înfipse în ochii lui.

Într-un colț al magazinului puțin luminat, Stavru cu zbârciturile feței suprimate, cu trăsăturile îndulcite, cu ochii mari deschişi, ficşi şi luminoşi, privea pe băcanul cu chip umflat şi posac şi zicea, sfios, dar hotărât, în vreme ce celălalt îl aproba cu capul:

— Kir Margulis... Merge prost... Nu e cald şi limonada nu se vinde. Îmi mănânc economiile mele şi zahărul d-tale... Prin urmare, ai înțeles? Nici de data asta nu plătesc. Ce zici? O să fie ca şi celelalte dăți: dacă mor o să pierzi zece lei.

Şi negustorul zgârcit, dar cunoscător la oameni, acorda creditul cu o strângere de mână seacă, cum îi era şi viața.

Afară, cu marfa sub braț, Stavru se grăbea să facă o glumă, să arunce o salutare vreunei vagi cunoştințe şi să sară într-un picior:

— L-am păcălit, Adrian, l-am tras pe sfoară, şoptea el, la urechea tânărului.

— Ba nu, Stavrule! protestă Adrian; nu l-ai păcălit deloc, o să plăteşti!

— Da, Adrian, o să-i plătesc de n-oi muri... Şi dacă o să mor, o să-i plătească dracu!

— Dacă mori!... Asta e altceva. Dar tu zici că l-ai păcălit: asta ar însemna că eşti necinstit...

— Poate că sunt...

— Nu, Stavrule, vrei să mă înşeli; tu nu eşti un om necinstit!

Stavru se opri brusc, îşi trase tovarăşul lângă gard şi luându-şi pentru moment înfățişarea-i rară, de sfială şi subjugare în acelaşi timp, zvârli în nasul lui Adrian:

— Da, sunt necinstit! Din nenorocire, Adrian, sunt necinstit!

Şi zicând acestea, el voi să-şi reia drumul, dar Adrian, cuprins de un fel de frică, îl apucă de reverul hainei, îl reținu şi-i strigă cu o voce înăbuşită:

— Stavrule, stai! Ai să-mi spui adevărul! Eu văd în tine doi oameni: care e cel adevărat? cel bun sau cel rău?

Stavru se împotrivea:

— Nu ştiu!

Şi smulgându-se brutal din mâinile lui Adrian:

— Lasă-mă-n pace! strigă el supărat.

Apoi, nițel mai departe, socotind că a jignit pe tânăr, adăugă:

— Îți voi spune, când o să-ți crească tuleile mai mari!

De atunci ei nu se mai văzură: Stavru bătând bâlciurile între martie şi octombrie, iarna vânzând castane coapte, Dumnezeu ştie pe unde. Pe la Brăila, nu venea decât să se aprovizioneze.

Adrian a fost tot atât de mulțumit să-l întâlnească acum pe bancă în grădină, cum trebuie să fie mulțumite râurile când se unesc cu fluviile când se pierd în sânul mărilor.

Stavru, contrar obiceiului său, a fost mai puțin vorbăreț şi asta făcu şi mai multă plăcere lui Adrian. Îi examină figura în lumina palidă a serii şi o găsi aceeaşi. Nimeni n-ar fi putut să-i ghicească etatea. Totuşi, Adrian băgă de seamă că, pe la tâmple, blondul palid al părului se făcuse alb-fumuriu.

— Ce ai de te uiți aşa la mine? întrebă Stavru, plictisit; nu sunt de vânzare.

— Ştiu, dar aş vrea să-mi dau seama dacă eşti tânăr sau ai început să îmbătrâneşti.

— Sunt tânăr şi bătrân: ca vrăbiile.

— Adevărat: ce mai vrăbioi îmi eşti, Stavrule!

Şi după o mică pauză:

— Nu cumva vrei tabachera mea, ca să mi-o trânteşti nițel pe jos? Asta ți-ar aminti poate că sunt mereu curios să ştiu de unde vii, unde te duci şi cum îți merg afacerile?

— De unde vin şi unde mă duc, n-are nici o importanță; pot să-ți spun însă că afacerile nu-mi merg prea rău. Cu toate astea, mânzule, astăzi sunt foarte plictisit! Şi el lovi cu palma peste genunchiul lui Adrian.

— Asta ți se întâmplă cam rar, îi replică tânărul; şi pentru ce eşti nemulțumit, Stăvărache? S-au rărit lămâile?

— Nu, nu lămâile, ci haimanalele de treabă, de odinioară, s-au rărit.

— Haimanalele de treabă? exclamă Adrian, asta nu se poate, haimanalele nu pot să fie de treabă!

— Aşa crezi tu? Eu cunosc totuşi câteva…

Stavru se îndoi de mijloc şi rămase aşa, cu ochii la pământ. Adrian îl simți că vorbea serios şi voi să afle mai mult, dar el procedă cu băgare de seamă:

— Mi-ai putea spune pentru ce anume ți-ar trebui o asemenea haimana?

— Pentru a mă însoți la bâlciul din Slobozia, joia viitoare. La drept vorbind, nu e pentru mine, dar e ca şi cum ar fi… Ştii că am obiceiul, în bâlciuri, să mă aşez lângă câte un plăcintar care face gogoşi. Țăranii mănâncă şi li se face sete, atunci eu sunt gata cu limonada. La nevoie, un pumn de sare în aluatul gogoşilor… (Vezi că nu sunt cinstit.) Ei bine, am pe plăcintar, e kir Nicola…

— Kir Nicola! tresări Adrian.

— Vecinul nostru, fostul tău stăpân. Dar, iată nenorocirea: el nu-şi poate părăsi cuptorul ca să meargă la bâlci. Îi trebuie deci o “haimana de treabă“ care să însoțească pe servitorul său Mihail şi să adune gologanii, pe când celălalt se va ocupa cu prăjitul gogoşilor. Sunt două zile de când caut o asemenea haimana.

— Din zi în zi, Brăila devine tot mai săracă în oameni!

Adrian se simți străpuns de un fior. Se ridică în picioare, în fața limonagiului şi zise:

— Stavrule! Sunt eu demn să fiu haimanaua de treabă pe care-o cauți?

Negustorul ridică ochii:

— Zău, nu glumeşti?

— Pe cuvântul meu de haimana, aşa cum o înțelegi tu! Merg cu voi!

Stavru sări ca un cimpanzeu şi strigă:

— Dă-mi laba, pui de vântură-lume. Eşti demn urmaş al strămoşilor tăi chefaloniți!

— O, desigur, trebuie să fi fost mari haimanale!

Zicând aceasta, limonagiul sărută pe zugrav; pe urmă, luându-l de braț, plecară în goană:

— Iute la Nicola, să-i dăm vestea bună! Plecăm cel mai târziu mâine, duminică, spre seară, pentru a ne găsi la Slobozia marți dimineață şi să apucăm locuri bune. O zi şi două nopți cu căruța. Calul o să meargă la trap şi la pas, după puterile lui şi după tăria vinurilor ce-om găsi pe la hanuri.

Apariția colindătorului de bâlciuri şi a “mânzului” său, prilejui o violentă discuție în plăcintărie. Kir Nicola înțelese după urletele lui Stavru că dăduse norocul peste el. Acesta îi debită pe nerăsuflate o tiradă în turceşte. Mihail, care era la curent cu afacerea, se amestecă în discuție, spre marea uimire a lui Adrian, care nu pricepea o vorbă. La o replică serioasă a lui Mihail, el văzu pe kir Nicola ridicând din umeri şi pe Stavru potolindu-se, dar strigând îndată într-o grecească perfectă:

— Nu vă fie teamă de ce-o să zică mamă-sa, o, “pedia mu!” (copiii mei!). Dacă ar fi fost să mă iau după viața

mamei mele — acum cincizeci de ani — n-aş fi ştiut niciodată cum răsare şi apune soarele dincolo de şanțul care înconjura atunci frumoasa noastră cetate Brăila! Vedeți voi, dragii mei, mamele sunt toate la fel, ele vor să retrăiască în copiii lor, atât sărmanele lor plăceri, cât şi plictiselile lor fără farmec. Şi apoi, ia spuneți-mi, cu ce am greşit dacă suntem aşa cum ne-a lăsat Dumnezeu? Nu-i aşa, Adrian?

Mihail interveni din nou, tot în greceşte:

— În asta ai dreptate, prietene, dar noi nu cunoaştem pe mama lui Adrian; putem avea a face cu o dureroasă excepție. În ce mă priveşte, vă propun să trimitem pe Adrian să-i ceară învoirea; dacă o obține, voi fi primul să mă bucur. Dar fără ştirea mamei lui, ori împotriva voinței sale, ei bine, nu voi merge la bâlci.

Vorbele astea făcură pe Adrian să plece ca vântul.

Mamă-sa tocmai pregătea cina. El se opri în mijlocul odăii, cu ochii umezi, cu obrajii roşii, cu părul zbârlit. Neavând pregătit ceea ce trebuia să-i spună, îşi simți vocea strangulată. Dar ea îl ghici şi-i luă înainte:

— Iar eşti cu capul în nori!

— Da, mamă...

— Ei bine, dacă e vorba să reîncepi muzica de adineauri, te rog! Fă ce crezi că poți face, fără a-mi sfâşia prea mult inima şi nu te îngriji de mine. E mai bine aşa.

— Nu e vorba de nimic sfâşietor, mamă, răspunse Adrian. Sunt fără lucru timp de opt zile, poate mai de mult, şi aş vrea să însoțesc pe Mihail la bâlciul din Slobozia. Ar fi un bun prilej pentru mine să văd locurile acelea frumoase şi să câştig în vremea asta ceea ce pierd dincoace.

— O să fiți numai voi doi?

— Da... nu... o să fie şi Stavru...

— Foarte frumos! Merge din ce în ce mai bine... Şi ăla trebuie să fie în ochii tăi un “filosof”, nu-i aşa? Şi cum băiatul tăcea, ea adăugă:

— În sfârşit, poți să te duci!

— Fără să te superi, mamă?

— Fără să mă supăr, dragul meu.

Plecarea avu loc în duminica aceea, sub ochii şi glumele țațelor din strada Griviței, vecinele plăcintarului. Stavru sosi la ceasurile patru după-amiază cu căruța în care se aflau toate marafeturile lui: butoiul de apă, iar în el, cofele, zahărul, lămâile, paharele etc. Înaintea plăcintăriei, el încercă cu ajutorul lui kir Nicola şi al lui Mihail materialul necesar pentru fabricarea gogoşilor: o masă, un mangal, o tigaie mare, doi saci cu făină, mai multe bidoane cu untdelemn şi uneltele. Se făcu apoi şi un leagăn pentru trei inşi.

Pentru a scuti pe Adrian de batjocurile mahalagiilor, mamă-sa ieşi cu el, o jumătate de oră mai înainte de sosirea lui Stavru. În strada Galați se despărțiră, ea urmând să se ducă la o prietenă, iar el luând-o spre şoseaua pe unde avea să apară căruța. Şi îmbrățişându-şi copilul, îi zise:

— Vezi tu, Adrian, mă supun voințelor tale, dar într-o zi, te vei căi de ce faci azi; călătoria pe care o întreprinzi acum îți va da gustul să faci mâine altele mai lungi, din ce în ce mai lungi; şi dacă tu nu poți să-mi spui ce fericire îți pregăteşte acest viitor, eu pot să te asigur de pe acum

că vom avea să plângem amândoi într-o zi — să-mi fie vorba într-o doară!

El voi să răspundă, dar ea îl părăsi. Țintuit locului, Adrian o urmărea cu privirea: mergea drept, drept înainte, aşa cum îi fusese şi viața, dreaptă, simplă, dureroasă. Singura abatere de care se făcuse vinovată n-o regreta, cu toate că o costase aşa de scump: era greşeala de a fi făcut un copil “din flori”. Cu tulpan şi bluză de pânză ieftină, cu batista în mâna dreaptă, ea ridică uşor cu mâna stângă rochia prea lungă ce se târa în praf, şi ținea ochii țintiți în pământ, ca şi cum ar fi căutat ceva — ceva ce nu pierduse încă, ceva ce era pe cale să piardă.

Sărmanul meu frate Adrian! Tremuri... În căruța asta care se înfundă pe şoseaua națională, înghemuit pe pernă lângă Stavru, care mână calul la trap şi cântă armeneşte la dreapta ta, şi rezemat de umărul lui Mihail, care fumează şi tace, la stânga ta, — tu tremuri, bunul meu prieten! Dar nu de frig! Să tremuri tu oare de frică? Sau — strâns între aceşti doi demoni ai vieții tale — te înfiori poate sub răsuflarea destinului tău, care te împinge nu numai către bâlciul din Slobozia, ci încă spre marele bâlci al existenței tale, care de-abia începe?...

Multă, multă vreme — sub răsfrângerile unui apus încărcat de furtună, călătorind pe şoseaua dreaptă ca o funie întinsă între rândurile de arbori şi lanurile de grâu — Stavru cânta şi se jeluia în armeneşte. Multă vreme, Mihail şi Adrian ascultară fără a înțelege nimic, dar simțind totul. Pe urmă noaptea îi învălui, pe ei şi gândurile lor.

Sate şi cătune urmară altor sate şi cătune, cuiburi sărăcăcioase de tristețe şi de mulțumire, înghițite de

întuneric şi neştiute de lume. Lumina tremurătoare ce se bălăbănea spânzurată la chilna căruței, descoperea priveliști nocturne, rustice şi jalnice, pe care le lumina o clipă şi care dispăreau pentru totdeauna: un câine care lătra furios; un colț de perdea care se da la o parte, pentru a lăsa să se vadă o figură omenească ce încerca să privească afară: vechi maghernițe cu acoperişuri strivite şi înnegrite de vreme, curți cu gardurile rupte.

Cum intra într-un sat, Stavru oprea înaintea unui han, freca ochii calului, îl trăgea de urechi, îi da traista cu ovăz, îi punea pătura şi năvălea cu zgomot în crâşmă, urmat de cei doi tovarăşi de drum. Aci el redevenea palavragiu, uşuratec, glumeț, arunca porecle caraghioase şi, uneori, îşi îngăduia să dea şi câte un ghiont amical în căciula vreunui țăran. Apoi, comandând un chil şi un pahar pentru jupân, el cerea politicos acestuia să-i dea tabachera, răsucea o țigară şi serios ca un papă, începea drept mulțumire să trântească de pământ biata sculă a negustorului.

Adrian îşi dădu seama că Mihail, care nu cunoştea pe Stavru decât de două zile, îl supunea la o tainică, dar continuă observație. Folosindu-se de o scurtă lipsă a limonagiului, el zise prietenului său pe greceşte:

— Ce huruitoare!... Cât zgomot pentru a nu spune nimic!

Mihail îi şopti:

— E un zgomot care vrea să înăbuşe ceva, undeva, nu ştiu unde... în orice caz, omul ăsta ascunde ceva.

După şapte ore de drum, aproape mereu la trap, către miezul nopții, căruța — grea de oboseală şi sub începutul unei ploi mărunte — pătrunse într-un sat mare în care

nu se putea distinge nimic în afară de zarva câinilor epileptici ce se repezeau furioşi la cal. Stavru îi lovi nemilos cu biciul şi se îndreptă sigur către o curte în a cărei poartă, din cauza beznei, calul se lovi cu capul şi fu cât pe-aci s-o doboare. De la locul lui, Stavru strigă la hangiu:

— Grigore! Ei, Grigore!

Şi când după o lungă aşteptare, o umbră neagră veni să deschidă, el adăugă, înjurând furios:

— Paştele, evanghelia şi toţi sfinţii! N-ai vrea doar să fac gogoşi şi limonadă cu apă de ploaie! Deschide iute, încornoratule!

Cel apostrofat astfel bombăni ceva şi luă calul de căpăstru. Stavru deshămă şi împinse căruţa sub şopron. Apoi, cei trei călători şi hangiul se găsiră într-una din acele cârciumi româneşti, asemănătoare cu cea a lui moş Anghel, unde se mănâncă, se fumează, se spun lucruri bune şi rele, după oameni, după vârsta lor şi după calitatea vinului.

De astă dată, Stavru fu scurt:

— Să mâncăm bine, dar să nu întârziem la palavre. Ne oprim până mâine în zori şi plecăm. Ce-a fost mai greu, am trecut. Mâine dimineaţă, odihniţi la minte şi la trup, o să ne spunem poveşti ţinându-ne mereu de malul apei şi privind la soare, care va răsări drept în ochii calului. Mâine o s-avem vreme bună.

Li se aduse o duzină de ouă, jumări, slănină, brânză şi un vin “să dai cu căciula în câini”. Ciocnind cu Stavru, hangiul zise:

— Te duci la bâlciul din Slobozia?

Celălalt răspunse cu capul. Crâşmarul îl luă peste picior:

— Tot cu zaharină în loc de zahăr şi cu sare de lămâie, faci limonadă? Stavru îl privi în ochi şi continuă să mestece, pe urmă răspunse:

— Şi tu, porcule, tot cu spirt denaturat şi cu apă de la puț îți faci țuica cu care otrăveşti pe țăran şi-ți umfli chimirul?

Adrian, mirat, interveni:

— Dar, Stavrule, te-am văzut cumpărând zahăr şi lămâi, nu erau pentru a face limonadă?

— Nu, dragul meu, asta e praf în ochii însetaților! răspunse Stavru. Şi el adăugă în greceşte:

— Vezi bine că sunt necinstit! Şi asta nu-i nimic: pot să fiu şi mai mult!

Mihail şi Adrian schimbară o privire înțelegătoare şi ochii celui dintâi răspunseră ochilor întrebători ai celuilalt: “Se ascunde ceva aici”.

Cei trei oameni se ridicară. Patronul luă o cutie de chibrituri şi o lumânare şi-i conduse în podul grajdului care era pe jumătate plin cu fân. Acolo, pe scânduri, ei întinseră o rogojină mare, pe care toți trei se aruncară îmbrăcați, cu stomacul greu, puțin amețiți de vin şi de oboseală.

— Dacă fumați, luați seama la foc, le zise hangiul lăsându-i, luând cu el lumânarea şi chibriturile. După cinci minute, toți trei dormeau.

Cât să fi fost ceasul? Adrian nu-şi putea da seama, dar, într-un moment din noapte, el simți o mână care îi atinse umărul, apoi fața. Deschizând o clipă ochii grei de somn,

anevoie îşi aduse aminte că nu e acasă, ci într-un pod, şi adormi îndată. Dar iată că din nou mâna aceea îi trecu peste față şi în acelaşi timp o sărutare caldă îi atinse obrazul drept. De data asta, Adrian se trezi şi prinse a reflecta, încremenit. Ce dracu putea fi? Clipind în întuneric, îşi aminti situația celor care dormeau lângă el: la dreapta şi deci, la mijloc, era Stavru, dincolo de acesta, Mihail. Şi el gândi:

“Cum? Stavru m-a sărutat? Ce-o fi însemnând asta?”

Un gând îngrozitor se fixă în creierul lui, aşa de îngrozitor că-l respinse, zicându-şi: “Nu... Desigur, am visat! Nu e cu putință!”

Dar, câteva minute după aceea, simți mâna lui Stavru atingându-i de mai multe ori pieptul. Uluit, el întrebă cu o voce strangulată:

— Cauți tabachera mea, Stavrule?

Întrebarea răsună în noaptea calmă ca sub o cupolă. Gâfâind, limonagiul îi apucă brațul şi-i şopti la ureche, tremurând de emoție:

— Taci!

— Dar ce vrei să faci? Tu m-ai sărutat adineauri? stărui Adrian, din ce în ce mai speriat.

— Taci!... Nu țipa! îi şopti celălalt, strângându-l de braț.

Câteva clipe de linişte şi de groază urmară, când deodată se auzi vocea pe deplin trează a lui Mihail, vorbind blând în turceşte şi punând scurt o întrebare lui Stavru. Acesta păru că nu vrea să răspundă; pe urmă rosti câteva vorbe. Mihail stărui cu o nouă întrebare. Stavru îi replică mai lung. Şi, din nou, cel dintâi îl întrebă cu mai multă

vigoare; celălalt răspunse sec. Mihail păru că chibzuieşte, tăcu o vreme, dar iată-l că se ridică într-un cot şi, având aerul că priveşte pe Stavru drept în ochi, el îi vorbi calm un moment, fără a întreba. Celălalt îi ripostă brutal, tăindu-i vorba. Atunci, se petrecu ceva care aruncă pe Adrian în groază.

Mihail, pe care Adrian nu-l cunoştea violent, sări în sus şi urlă ceva zgomotos şi scurt. Stavru făcu aceeaşi mişcare şi replică pe acelaşi ton. De aici, un dialog tăios se angajă între cei doi oameni, care de-abia se cunoşteau. În noaptea neagră să-ţi scoţi ochii, frazele, vorbele ţâşneau aprige ca loviturile, într-un asalt de scrimă. Bănuiai cum capetele lor se apropiau adesea fără a se atinge, cum ochii lor se străfulgerau neputincioşi, cum braţele lor se agitau. În inima îngheţată a lui Adrian, vocalele limbii turceşti răsunau ca gemetele oboiului, iar numeroasele şi aprigele ei consonante loveau ca huruiturile unei tobe.

Adrian înţelese adevărul. El înţelese de asemenea că Mihail strângea pe Stavru ca într-un cleşte; şi o mare milă pentru nefericirea acestuia îi umflă pieptul şi-l făcu să izbucnească în lacrimi. Suspinând, el zise:

— Dar... vorbiţi greceşte! Nu înţeleg nimic!

Această explozie de durere, sfărâmă disputa. O linişte grea căzu peste fraza lui Adrian, când întrebă:

— Stavrule, pentru ce ai făcut asta?

Cel întrebat se întoarse către tânăr şi răspunse cu o voce înăbuşită:

— Dar, dragul meu, — fiindcă sunt necinstit! Ţi-am spus-o!

Potolit, Mihail îi replică:

— Asta-i mai rău ca necinstea! Asta-i perversiune. E o violență săvârşită asupra unui echilibru în care totul e armonie: ai viciat acest echilibru. Şi faci cea mai rea dintre crime când vrei să propagi, să întinzi acest viciu.

Şi Mihail adăugă cu tărie:

— Cere-i iertare lui Adrian; dacă nu, te las aci cu mustăria ta cu tot!

Stavru nu răspunse nimic. Îşi făcu o țigară; şi când o aprinse, cei doi amici văzură din profil că figura lui devenise de nerecunoscut. Gura şi nasul i se lungiseră, mustața se zbârlise. Fața-i era ca un spectru. Cu ochii înfundați, el nu-i privea. Nu se uită la ei nici când aceştia, la rândul lor, făcură țigări şi le aprinseră.

Afară, lătratul câinilor şi cântecul cocoşilor umpleau aerul şi noaptea.

— Da, începu Stavru într-un târziu, când Mihail nu mai aştepta răspuns. Da, am să cer iertare lui Adrian... Sincer, dar nu cu umilință. Şi nu îndată, ci după ce mă veți fi ascultat. D-ta zici “perversiune”, “violență“, “viciu”. Şi crezi că mă turteşti de ruşine. Cu toate astea, eu v-am spus că sunt necinstit. Şi asta-i mult mai vinovat, fiindcă prin asta înțeleg: a face rău în chip conştient. Dar perversiune? Dar violență? Bunul meu Mihail! Asta se întâmplă zilnic în jurul nostru şi nimeni nu se revoltă. A intrat în legi, în obiceiuri; e regula vieții. Şi eu, eu sunt unul din stâlciții acestei vieți perverse; totul în viața mea a fost perversiune, violență şi viciu. Am crescut sub răsuflarea acestor calamități. Totuşi, n-aveam pentru ele nici o înclinare. E neplăcut să fii silit să vorbeşti fără voia ta, dar

mă folosesc că suntem încă în puterea nopții ca într-o împărăție a cârtițelor. Şi vorbesc nu pentru a mă apăra: o! cât despre asta, nu-mi pasă! Vorbesc pentru a vă da, eu, omul imoral, o lecție de viață, vouă care sunteți persoane morale, mai ales d-tale, Mihail, care poate nu cunoşti toată viața, aşa cum îți închipui! Sunt un om imoral şi necinstit. În ce priveşte necinstea, mă învinuiesc eu însumi; cât despre imoralitate, eu am drept să fiu judecător. Judecătorul cui? O să vedeți. O împrejurare din viața mea o să vă lămurească. Împrejurarea asta e povestea însurătorii mele. Şi acum ascultați:

Prin anul 1867, puțin după intrarea prințului Carol în Principate, intram şi eu în țară, dar nu ca un prinț. Veneam prăpădit de pierderea năprasnică a surorii mele mai mari şi viciat de viața aventuroasă pe care o dusesem, colindând timp de doisprezece ani prin Anatolia, Armenia şi Turcia europeană. Păcat pentru dv. că nu pot să încep prin a vă povesti copilăria mea, tristul destin al surorii mele şi împrejurările pervertirii. Ar ține prea mult. Poate că am s-o fac într-o zi, dacă o să mai vreți să-mi întindeți mâna; iar dacă n-o să mai vreți, atâta pagubă!

Aveam pe-atunci cam vreo douăzeci şi cinci de ani, posedam câțiva bani şi trei limbi orientale, dar uitasem aproape de tot româneasca. Oamenii care copilăriseră cu mine nu m-au recunoscut şi asta-mi convenea; nu voiam, pentru nimic în lume, să fiu recunoscut. De altminteri, chiar hârtiile mele dovedeau că sunt raia (supus otoman). Vorbind prost limba mea, am fost luat drept străin.

De ce reveneam în țară? Pentru nimic şi pentru un lucru mare. Pentru nimic, fiindcă mă simțeam foarte bine în străinătate. Totuşi, binele ăsta nu era decât aparent.

Duceam o viață liberă, pribeagă, dar păcătoasă. Nu cunoşteam femeia decât ca soră şi ca mamă: soția sau amanta mi-erau necunoscute. Şi ce dor mi-era să le cunosc! Dar şi ce teamă aveam să m-apropii de ele! Iată un lucru pe care d-ta nu-l ştii, Mihaile!

A, câtă nedreptate e în viață! Unui om schilod de un picior sau de o mână, nimeni nu-i aruncă dispreţul lui, toată lumea îl priveşte cu milă; dar fiecare se dă înapoi, nimeni nu simte milă înaintea unui schilod al sufletului! Şi totuşi, acestuia îi lipseşte însuşi pivotul vieții. El îmi lipsea mie. Întorcându-mă în România, veneam să cer acest sprijin celor care nu erau nişte nenorociți ca mine, ci oameni, cu viață sexuală firească. Ei mi l-au dat, dar pentru un moment; şi mi l-au retras îndată, ruşinos, pentru a mă azvârli din nou în viciu. Iată cum:

Odată ajuns, mi-am reluat meseria de salepgiu, bătând târgurile şi bâlciurile, dar afară din Brăila, prin împrejurimi şi chiar mai departe. În oraş, nimeni nu ştia care e ocupația mea. Salepul îl cumpăram pe furiş de la un turc, față de care mă dam drept compatriot şi lăsându-l să vadă numai ceea ce voiam eu. Astfel, munceam puțin şi câştigam bine, mai ales că mă sprijineam pe rezerva din chimirul meu. În vremea asta, începui să fac cunoştințe.

Îmbrăcat ca un chiabur şi plătind fără a mă uita ocale de vin, pe ici, pe colo, am dat într-o zi, în ulița Calimerească, peste un vin şi peste ceea ce căutam de când mă înapoiasem (aproape un an): vinul era servit uneori de o frumoasă crâşmăriță, fata negustorului. Şi devenii deodată muşteriul credincios al acestui vin straşnic ca şi prada flăcărilor pe care le aruncau ochii negri ai vrăjitoarei. Dar

am fost cuminte, casa era cinstită şi bogată. Pe deasupra, nu-i plăceau străinii, deşi ei îi făcuseră bogăția.

Atunci, primul lucru pe care-l făcui, a fost să-mi procur hârtii româneşti, treabă uşoară în țările Sfântului Bacşiş. Dintr-o zi pe alta, îngrop pe “Stavru salepgiul” şi devin domnul Isvoranu, “negustor de arămuri de Damasc”. Numele şi calitatea plac. Sunt privit cu considerație şi atenție. Casa n-avea o mamă. Tatăl era bătrân, aspru şi bolnav de picioare.

După trei luni de venire zilnică, mă văd într-o seară reținut la masă în familie. Găsesc aci o mătuşă care ținea loc de mamă şi care nu lăsa din ochi pe nepoată. Dar bag de seamă mai ales că e totdeauna bine să nu minți decât pe jumătate. La masă se aflau doi frați voinici, care erau stabiliți la Galați ca negustori de covoare şi arămărie de Damasc. Din fericire, cunoşteam Damascul şi meşteşugul lor mai bine ca ei; vândusem deseori covoare şi arămuri cizelate din acea țară.

În timpul mesei vorbesc, povestesc istorioare şi scene trăite în Anatolia şi stăruiesc mai ales asupra tristeții care învăluie covoarele şi arămurile de Damasc, la a căror fabricare, în totul manuală, se văd lucrând copii de cinci ani şi bătrâni aproape orbi, cei dintâi câştigând aproape doi metelici pe zi (zece bani), neştiind aproape ce este copilăria şi intrând în viață pe uşa chinurilor; ceilalți sleindu-se de foame şi neavând dreptul nici la odihnă, nici la linişteа bătrâneții.

Poveştile mele interesează pe domnişoară şi cu tristețea lor îi smulg lacrimi, dar ceilalți au inima ursuză; ei nu rețin decât partea anecdotică. Asta îmi displace aşa de mult, că sunt gata să bat în retragere, dar mi-aduc aminte

la vreme că nu veneam în casa asta pentru a mă însura cu toată lumea. Fata era după gustul meu şi numai pe ea o vream.

Cu ea, legăturile mele se mărginiră la snoave şi poveşti.

Două luni după această primă masă, puteam să mă socot ca un membru al familiei. În casa asta, aproape fără prieteni, domnea o atmosferă înăbuşitoare, dar singura care se asfixia de-a binelea era minunata făptură ce iubeam. Veneam în fiecare seară să petrec două-trei ore lângă ea, să-i povestesc, să-i spun glume şi câteodată să-i cânt arii orientale, melodioase şi jalnice. Mătuşa şi bătrânul erau mulțumiți, dar fata era încântată. Ea nu se mai sătura...

Tatăl gonise din prăvălie toți muşterii zurbagii, tot ce putea fi zarvă; şi rari erau cei care îi mai deschideau uşa pentru a-i cere o consumație. Retraşi cu toții în cămăruța din dos, mătuşa, care era gospodina casei, cârpea rufele şi supraveghea prin perdelele uşilor cu geamuri prăvălia puțin luminată. Domnişoara broda sau făcea dantele, în vreme ce tatăl, întins pe patul cu baldachin, moțăia, gemea când şi când şi m-asculta. Era mai prost ca oaia. Stând pe sofa, lângă el, îi înşiram tot ce era potrivit planului meu şi el înghițea totul.

Astfel, am putut cu uşurință să-i prind slăbiciunea: el avea nevoie de un om dezghețat pentru a-i continua negoțul şi văzuse în mine pe omul acesta. Se ştie că românul nu e prea negustor; el nu e decât sclavul pământului. Şi cum bătrânul voia să-şi dea fata după cineva priceput în negoț, iar pe de altă parte, cum numai străinii pe vremea aceea se pricepeau la afaceri uşoare şi bănoase, el a fost mulțumit să se găsească în fața unuia de-ai lui, care învâr-

tise multe, care cunoştea limbi străine şi care putea să dea sfaturi celor doi fii, tot aşa de neghiobi ca tatăl lor. Căci, tot întrebându-mă cum asemenea animale putuseră face o avere atât de mare, aflasem că răposata mamă fusese de o pricepere negustorească neîntrecută. Fata avea temperamentul ei, dar, după moartea mamei, casa lâncezea.

Apariția mea adusese aer proaspăt, dar fiecare din cele cinci ființe îl respira în felul ei. Tatăl şi cei doi fii ai lui, care veneau la fiecare cincisprezece zile să petreacă duminica în familie, rânjeau ca nişte idioți şi mă sufocau cu întrebările lor de afaceri, mereu de afaceri. Pentru a pune la încercare mintea mea, moşul nu găsi nimic mai înțelept decât să-mi ceară o dată o sumă de bani; altă dată să-mi încredințeze una. Îl împăcai în amândouă împrejurările, zicându-mi că, desigur, prostia şi banii trebuie să fie frați gemeni. Deci, aceştia trei nu se deosebeau prea mult unul de altul.

Bătrâna, sora răposatei, nici nu râdea, nici nu plângea. În schimb, mă descosea adesea asupra afacerilor mele. Câtva timp i-am ocolit întrebările şi ea m-a suspectat. Pe urmă, tare pe încrederea celor trei nătângi, îi răspunsei îndelung că afacerile mele merg rău de doi ani, din lipsă de capital mai mare. Şi asupra acestui lucru nu mințeam decât pe jumătate, căci era adevărat; dacă aş fi avut la îndemână o sumă mai importantă, cel mai bun negoț din vremea aceea era arămăria străină. Răspunsul meu prinse, dat fiind că nu spusesem niciodată că sunt bogat.

Dar bucuria inimii mele era dragostea frumoasei Tincuța. Ea era singura care m-a făcut să stăruiesc şi să nădăjduiesc în această casă a deznădejdii.

Om liber şi care nu preţuiam deloc banul, obişnuit să respir marile vijelii ale vieţii, care mătură miasmele naturii, nu întârziam în casa asta — unde totul era viciat de egoism şi de prostie — decât pentru aceea care năzuia din toate puterile ei către libertate.

Deseori rămâneam singuri. Cum cădea seara, prăvălia se închidea. Mătuşa se ducea să se culce, fiindcă se scula de cu noapte. Şi atunci — lângă tatăl (de care nu ştiam când doarme şi când e treaz decât după gemete) — Tincuţa, plecată pe gherghetul ei, îmi zicea, cu o ocheadă care-mi îngheţa sângele:

— Povesteşte-mi ceva, domnule Isvoranu; ceva trist...

Tatăl sărea în sus:

— Nu, nu trist! Mă plictiseşte!

— Bine, atunci ceva vesel! adăuga ea, melancolică.

— Vă voi povesti ceva care să împace pe toată lumea, le zisei. Anul trecut mă găseam cu marfă într-un bâlci pe Ialomiţa. Ştiţi că, la bâlci, a fi bine cu toată lumea, e un lucru foarte înţelept. Faci repede cunoştinţe şi le desfaci tot atât de repede, dar un negustor se poate întâlni cu altul ceva mai des decât un mort cu popa care l-a îngropat.

— Hm, ce înţelepciune, mormăia bătrânul.

— Mă conformam deci acestei linii de conduită, când iată ce mi se întâmplă într-o bună zi. Cunoşteam de câtăva vreme pe un nelipsit al iarmaroacelor, numit Trandafir, un ţigan care pretindea că vinde salbe de mărgele, dar care în realitate alerga după ageamii buni de jumulit cu “uite popa, nu e popa!”. Cu alte cuvinte, Trandafir era un pungaş. Dar pungaşul ăsta mă interesa. Cu salbele sale pe braţ, el

se sprijinea de baraca mea, fuma din lulea fără să spună nimic şi scuipa în aşa fel, că dezgustat, trebuia să-l gonesc. Atunci se amesteca în mulțime, strigând: “Salbe, salbe!” Dar ochii lui scotoceau capetele țăranilor în stare să devină clienți ai jocului său, şi cel ce-i cădea pradă ieşea cu buzunarele goale. Voind să-l fac să câştige viața mai onest, îi propusesem odată să-şi schimbe meseria.

— Ce? mi-a răspuns el, vrei să mă faci tovarăşul tău?

— Nu, zisei eu, nu pot să te fac tovarăşul meu, dar pot să te fac salepgiu. Se câştigă bine.

— O, făcu el; se câştigă bine! Salepul tău n-o să mă facă niciodată să câştig destul pentru ca să pot, la fiecare şase luni, să adaug un nou galben la salba de galbeni imperiali ai frumoasei mele Miranda; şi atunci, dragul meu, ea se va duce cu altul, căci, vezi tu, dragostea e schimbătoare!

— Aşa era, avea dreptate: salepul nu produce galbeni, în vreme ce “uite popa, nu e popa”... Ei bine, “uite popa, nu e popa”, îi adusese, în ziua aceea, cinci galbeni în mai puțin timp decât ți-ar trebui ca să faci o mămăligă. Dar iată că galbenii aceştia îi veniră însoțiți de-o poveste hazlie: tânărul țăran care fusese despuiat de avutul său, nu-l mai slăbea pe Trandafir şi amândoi, după ce se fugăriră peste câmpuri, se înfățişară înaintea mea, pentru a mă lua ca arbitru. Țăranul zicea:

— Dacă nu vrea să-mi dea înapoi banii, atunci să mă învețe meşteşugul lui; da, meşteşugul lui; am să fac ca el.

Trandafir ridică din umeri.

— Țăranul ăsta e nebun, zău e nebun. Ce belea, ce belea!

— Nu, băiete, zicea celălalt, banii, banii mei, ori meşteşugul tău! Nu e bine să fii cinstit; am să fiu ca tine!

— Dar nici tu nu eşti mai cinstit decât mine, striga Trandafir; tu ai vrut să-mi iei banii mei; am fost mai şmecher şi ți-am luat eu pe ai tăi, asta-i tot.

— Da, conveni țăranul, n-am fost mai cinstit ca tine; pentru aceea îți las un galben; dă-mi înapoi pe ceilalți patru. Dacă nu, mă arunc în Ialomița şi e păcat. Am acasă o nevastă tânără şi singurică. Ne-am luat din dragoste. Şi cei cinci galbeni erau toată podoaba salbei ei. Îi luasem pentru ca să-mi cumpăr doi cai şi să-mi pot munci pământul.

Trandafir sări ca ars cu fierul roşu.

— Cum, tâmpitule, iei galbenii nevestei ca să cumperi cai? A! nu eşti vrednic să ai femeie frumoasă cu salbă la gât!

— Dar ce să fac? se jelui țăranul.

— Ce să faci? ei bine, să te duci să furi caii la trei poşte departe de satul tău şi să laşi galbenii la gâtul nevestei! Şi întorcându-se spre mine, Trandafir mă întrebă: Ai mai văzut un român aşa de prost ca ăsta?

Zicând acestea, el căzu pe gânduri, trase din lulea şi scuipă. Țăranul plângea, acoperindu-şi fața cu mâinile. Atunci, iată ce-mi văzură ochii. Trandafir se întoarse către tânăr, îi descoperi fața şi, repede ca fulgerul, îi arse două palme.

— Pentru ce mă bați? îi strigă pălmuitul.

— Pentru că eşti prost! Nu-mi plac bărbații care plâng, răspunse țiganul, rotindu-şi ochii de cărbune ca un drac. Acum, na-ți cei cinci galbeni şi cară-te, dar la noapte să te ții la o bătaie de puşcă de satul tău, pe drumul mare:

în zori am să-ți aduc caii şi am să-ți mai dau două palme, ca să te-nvăț minte să nu te mai atingi altă dată de salba unei femei frumoase decât ca să adaugi noi galbeni.

Şase luni după această întâmplare, întâlnesc pe Trandafir pe drumul Nazârului. Era călare; eu cu trăsura. Încrucişându-ne, îl întrebai:

— Te-ai ținut de cuvânt, Trandafire?

— Da, îmi răspunse el, i-am dat cei doi cai şi cele două palme!

În timp ce povesteam, tatăl adormise, dar Tincuța era mai mişcată ca de obicei. Pentru întâia oară în viața mea m-am aflat atunci singur înaintea unei fete frumoase care mă privea cu ochi iubitori, umezi, scânteietori. Aplecându-se către mine, ea mă luă de mână şi zise cu o voce melodioasă ca sunetele viorii:

— Spune-mi, domule Isvoranu, ai fi în stare să iubeşti ca țiganul Trandafir?

N-aş putea să vă spun dacă mâna ei mă arse ori mă-ngheță, dar ştiu că am fost cuprins de-o spaimă nemaipomenită, capul mi se învârti de parcă aş fi căzut de pe acoperiş şi, fără să zic o vorbă, îmi luai pălăria şi plecai.

Ea luase asta drept o glumă din parte-mi şi râse mult, când mă văzu a doua zi. Dar eu eram nenorocit: frica de a mă găsi singur cu o femeie mă stăpânea mai puternic ca oricând. Toată nădejdea că voi putea fi salvat prin mijlocirea unei intimități de mai multe luni, se risipise; rămăsesem pe de-a-ntregul omul cu sufletul schilodit.

Totuşi, aşa cum se face cu caii care se sperie de foc, mă încăpățânai să cred că, tot plimbându-mi flacăra pe sub

nas, voi ajunge să nu-mi mai fie teamă de ea. Şi cine ştie? Ce cunoaştem noi din firea omului? Mai puțin ca animalele! Dacă aş fi avut răgazul să-mi stăpânesc, să-mi îmblânzesc simțurile pervertite, instinctele însălbăticite, poate că aş fi reuşit să-mi găsesc echilibrul ce-mi lipsea... Dar pentru aceasta mi-ar fi trebuit bunăvoința oamenilor şi ajutorul împrejurărilor. Nici ei, nici ele nu au vrut să salveze un om. Împrejurările au făcut din mine un om sărac, în vreme ce oamenii aceştia nu vedeau în mine altceva decât ceea ce egoismul lor le comanda. Rezultatul a fost că ne-am sfărâmat capul de un zid; dar dintre toți, cel mai de plâns am fost eu.

N-aş fi vrut să cer mâna Tincuței, înainte de a fi fost sigur că un început de vindecare se simte în apucăturile mele; dar un alt pretendent îmi luă înainte şi-mi puse situația în pericol. Fata strigă tare că nu vrea să se mărite cu altul decât cu mine. Tatăl mă întrebă atunci ce planuri aveam.

Ce planuri! Vai de capul meu! Singur gândul însurătorii mă zvârlea în toate chinurile iadului! Nu putui răspunde nimic. Mă arătai şovăitor, încurcat. Tincuța, jignită în mândria ei, plânse cu lacrimi care îmi smulseră inima. Bătrânul tălmăci încurcătura mea, atribuind-o faptului că nu sunt un om bogat şi mă mângâie zicându-mi: “O să fii şi bogat într-o zi, muncind aici!”

Ați auzit? Ei credeau că eu caut bogăție în casa lor. Astfel prăpastia se apropia şi eu mergeam drept spre ea: cerui mâna Tincuței. Copila săltă de bucurie, casa se trezi din amorțeală, iar eu — mă simțeam pierdut. Zilele care urmară, după ce făcui cererea mea de căsătorie,

semănară cu ultimele minute ale unui condamnat la moarte. Tincuța era încântată.

— Emoția te zăpăceşte aşa? mă întrebă ea într-o zi. Cât sunt de fericită!

Biata fată!

Pentru a-mi da curaj, glumeam de dimineață până seara, dar se băgă de seamă că nu era ca înainte vreme, şi în seara logodnei am fost gata-gata să leşin. Rubedeniile fură foarte nedumerite şi, ca şi logodnica mea, ele îmi puseră tulburarea pe seama emoției. Mă îndemnară să vorbesc, am fost rugat să povestesc. Îmi scormonii mintea şi nu găsii nimic. Dar preotul care ne schimbase inelele, după ce rosti rugăciunile bisericeşti, îmi înlesni o anecdotă.

Era vorba de munca câmpului şi popa se plângea că muncitorii îşi băteau joc de el, lucrând prea încet.

Zisei, pentru a pregăti istorioara mea:

— Dacă vrei să-i faci să lucreze mai repede, nu e decât un mijloc, părinte.

— Care, fiule?

— Să înjuri, să înjuri ca un surugiu!

— A! noi preoții nu putem înjura, e păcat.

— Da, e păcat, desigur, am aprobat eu, dar a fost dezlegat de mitropolitul din Bucureşti pentru orice împrejurare în care nu se poate face altfel.

Popa făcu o mutră neîncrezătoare, dar asistenții strigară:

— Cum, spune-ne cum? Istoriseşte!

— Ei bine, iată cum. Într-o zi, mitropolitul din Bucureşti trebuia să se ducă într-un oraş în care prezenţa sa era necesară la o ceremonie oficială. I se aduse cea mai bună diligenţă şi sfinţia sa se sui în ea. Dar surugiul trăsurii a fost foarte nedumerit, cu tot bacşişul gras ce-l aştepta şi asta pentru că, după cum ştim cu toţii, un surugiu nu poate conduce caii fără să înjure. Pentru el, a învârti biciul în aer şi a înjura, este ceva mai necesar decât bacşişul. Surugiul mitropolitului nu-şi dezminţea numele. Temându-se însă de mânia înaltului prelat, bietul om îşi muşcă buzele şi mână cum putu timp de trei ore de drum, dar ajungând la un vad, el se opri brusc. Roşu de mânie, ca un rac fiert, lăsă hăţurile celor patru cai şi aşteptă, hotărât să-şi ceară dreptul lui cu orice preţ. Mitropolitul pierdu răbdarea, şi după o vreme scoţând capul pe ferestruica diligenţei, întrebă pe surugiu de ce s-a oprit. Surugiul îşi scoase căciula şi zise cu umilinţă:

— Păi să vedeţi, Înalt Prea Sfinte; caii sunt obişnuiţi cu înjurăturile surugiului şi cum nu pot să înjur din pricina Înalt Prea Sfinţiei Voastre, ei nu mă mai recunosc şi nu mai vor să treacă vadul.

Mitropolitul îl sfătui:

— Dă-le şi tu o gură, fiule: hi, hi, bravi căişori!

Surugiul şiret repetă din vârful buzelor:

— Hi, hi, căişorilor! Dar caii nu mişcară.

— Nu e alt chip decât înjurăturile ca să-i faci să meargă? întrebă Sfinţia Sa, pierzându-şi răbdarea.

— Nu, Înalt Prea Sfinte, vă spun: caii nu merg decât cu ovăz şi cu înjurături!

— Ei bine, răspunse mitropolitul, înjură atunci şi te voi dezlega de păcat!

Surugiul sări în picioare, apucă hăţurile, pocni din nesfârşitul lui bici şi strigă cu glas, să sperie morţii:

— Hi! hi! hi! Papucii maicii Domnului! Icoanele şi cele patruzeci de evanghelii! Şaizeci de taine! Doisprezece apostoli şi patruzeci de mucenici! Hi, hi, hi, căişorilor, Dumnezeul şi Paştele vostru!

Diligenţa trecu zburând peste vad ca o rândunică. Pe malul celălalt, mitropolitul scoase din nou capul şi zise vizitiului, care-l privea cu un aer victorios:

— E uimitor cum ţi-ai dresat caii, dar nu te pricepi la cele sfinte: nu patruzeci de evanghelii, ci patru; nici şaizeci de taine, ci numai şapte.

— Aveţi dreptate, părinte, o ştiam şi eu. Dar, vedeţi, patru ori şapte sunt numere prea scurte ca să poţi înjura din rărunchi. Şi apoi noi ăştia, vizitiii, facem şi noi ce putem ca să împăcăm cele sfinte cu nevoile meşteşugului!

Anecdota aceasta, prin râsul care-l pricinui, puse pe popă în încurcătură şi mă învioră şi pe mine. Tincuţa era veselă nevoie mare şi mândră de mine.

Ah, pentru ce lucrurile nu s-au oprit aici? Sau pentru ce nu m-am hotărât să fug înainte de dramă? Căci drama lungă, nesfârşită, veni trei săptămâni după aceea, trei săptămâni de chin nemaipomenit şi de necrezut, când fiecare sărutare pe care o primeam de la logodnica mea mi se părea un îndemn s-o rup la goană, să-mi iau lumea în cap. Drama asta începu odată cu nunta.

Am ajuns acum la îngrozitoarea crimă care sfărâmă viața mea și a nevinovatei Tincuța; am ajuns, dragul meu Mihail, la perversiunea, la violența, la viciul de care vorbeai — am ajuns la toate nemerniciile pe care bestii mergând în două labe le practică sub formă de obiceiuri, de datini, de tradiții, otrăvind viața și chinuind pe nevinovați. Căci, tot atât cât și curata mea logodnică, eu însumi eram un nevinovat, o victimă a denaturării de care suferеam.

D-ta nu știi, poate, Mihail, de ce e vorba. Nu știi că la noi, în noaptea nunții, femeile din familie și chiar femei străine, năvălesc în camera de culcare a tinerilor soți, câteva ore după ce s-au culcat, gonindu-i în altă odaie și răscolind patul pentru a găsi mărturia netăgăduită a feciorei miresei, pe care o duc câteodată în triumf pentru a o arăta musafirilor, care petrec în odaia de alături. Mi s-a întâmplat să văd și mai mult decât asta: am văzut acest steag dus în vârful unei prăjini pe șoseaua de la Petroiu la Cazasu, înconjurat de o ceată de femei turbate, care hăuiau în jurul dezgustătorului trofeu. Întovărășite de un țigan care scârțâia din diblă, ele mergeau, în zorii zilei de luni, ducând “rachiu roșu” fericitei mame și nefericitei mirese.

Cunoști d-ta, Mihail, ceva mai barbar și mai oribil? Există oare perversiune ori perversitate, viol sau violență, viciu ori sadism care să fie mai inumane, mai crude, mai neînchipuite ca bucuria asta, ca spectacolul, obiceiul acesta infam și rușinos?...

Eu îl știam, îl cunoșteam înainte de-a veni ziua nunții. Nu numai că m-a dezgustat totdeauna, dar el în ceasul periculos în care simțurile mele aveau să mă trădeze în chip atât de trist, era pentru mine o chestiune de viață și

de moarte să îndepărtez, să trimit la dracu această mascaradă blestemată.

Chemai pe tată şi pe mătuşă şi le vorbii. Tatăl, deşi ţinea la scârbosul obicei, nu a fost prea îndărătnic, dar bătrâna susţinea cu încăpăţânare că trebuia neapărat respectat, fiindcă era o datină a poporului şi o pavăză a cinstei.

Rămăseserăm înţeleşi, şi nunta porni într-o frumoasă după-amiază, cu alaiul obişnuit, spre biserică: toată lumea mergea pe jos, afară de doi călăreţi care deschideau drumul; venea apoi purtătorul celor două imense lumânări de Moscova, culcate pe o mare tavă de argint cizelat, încrustat cu aur, iar în urmă, invitaţii. La ieşirea din biserică, călăreţii o luară înainte, trăgând cu pistoalele, fluturând în aer peşchirele legate de braţele lor şi jucându-şi caii care aveau coamele împodobite cu panglici şi beteală de argint. Pe tavă erau acum pâinea şi sarea tradiţională. Imediat după aceştia, veneam eu, de-abia trăgându-mi picioarele, tremurând de frică şi de mizerie, cu lumânarea în mână şi cu Tincuţa de braţ. Ea era fericită sub grămada de podoabe care o acopereau pe de-a-ntregul. În urma noastră toată lumea, asurzită de doisprezece lăutari care cântau din patru instrumente: vioară, cobză, clarinet şi goarnă. Pe drum, femeile care veneau de la fântână vărsau cofele lor înaintea nuntaşilor, drept urare de belşug.

Şi seara, ceasul blestemat bătu pentru mine. Erau la masă vreo duăzeci de invitaţi, cu rubedenii, cu tot. Oraţiile nuntaşilor dezlănţuiră o veselie ameţitoare şi trebui să mă supun şi să răspund şi eu cu istorioare la poveştile comesenilor. Unul din aceştia, cu capul înfierbântat de vin, avu prostul gust să povestească cum odată, într-un

sat, o mireasă fiind găsită că greşise, a fost bătută de mire chiar în noaptea nunţii; a doua zi el o aruncă într-un car, aşezând-o cu spatele spre boi şi cu faţa spre o prăjină care avea în vârf o oală de pământ spartă în fund. Cu astfel de alai, el o duse părinţilor îngroziţi.

Priveam pe Tincuţa: ea asculta liniştită, sigură de inocenţa ei. Dar eu mă îngrozii şi strigai că ceea ce se petrece între cei doi soţi nu priveşte pe nimeni decât pe ei înşişi.

— O să vedem noi numaidecât, dacă nu priveşte pe nimeni, răspunseră câţiva intimi.

În sfârşit, acest “numaidecât” veni repede, căci, cum bătu miezul nopţii, băgai de seamă că mici cocoloaşe de pâine începură să mă lovească din diferite părţi. Cocoloaşele fură urmate de bucăţi de pâine şi, după câteva minute, de felii întregi.

— Ce înseamnă asta? întrebai eu.

— Ei bine, asta înseamnă că trebuie să te scoli de aici şi să te duci să-ţi faci datoria! strigă naşa.

Vă jur, dragii mei, că nu înţelegeam nimic, dar am înţeles când naşul mă luă la o parte şi-mi spuse de ce datorie e vorba. În timp ce-mi vorbea, naşa şi mătuşa făceau toaleta Tincuţei în camera de culcare ce ne era destinată; apoi ele veniră să mă îmbrăţişeze, ca şi tatăl şi, fără altă introducere, îmi deschiseră uşa, mă împinseră înăuntru şi o închiseră în urma mea.

În această clipă, una din cele mai tragice din viaţa mea, mi-amintesc încă vag că am văzut capul minunat al Tincuţei odihnindu-se pe albeaţa pernei, părul ei negru,

răspândit în juru-i. Şi asta a fost tot ce s-a petrecut în seara aceea. Am căzut leşinat, în mijlocul camerei!

Nişte friguri puternice mă făcură să delirez douăzeci şi patru de ore. Stătui bolnav cincisprezece zile. Nu ştiu ce am spus în timpul stării mele de inconştienţă, dar ştiu că foarte puţini numeroşi fură acei care veniră să mă viziteze. Sculându-mă din boală, mă trezii într-o lume vrăjmaşă. Socru-meu şi mătuşa îmi cerură explicaţii asupra "ruşinii" pe care o abătusem asupra casei lor. Scăpai deocamdată spunând că sunt "legat". Ei n-au avut nici o milă de mine şi m-au urât tot mai mult.

Din această clipă şi timp de zece luni, ura şi duşmănia se asmuţiră împotrivă-mi. Mă ţinură departe de orice afacere. Banii erau mereu închişi, ca şi cum aş fi fost un hoţ. Prin propriile mele mijloace nu puteam nimic întreprinde, afară doar de-a deveni din nou salepgiu, căci economiile mele le cheltuisem aproape pe toate în cadouri de nuntă. Şi atunci începu acea viaţă teribilă care mă îngrozeşte încă azi.

Nu pot să povestesc cu de-amănuntul. Mi-e prea dureros.

Închis în această casă de nenorociri, nu îndrăzneam să mai ies pe stradă decât foarte rar şi numai noaptea. Eram împiedicat să cobor chiar şi în prăvălie. Nici o vizită... Nici o relaţie... Nici o muncă... Tot ce spuneam, tot ce propuneam, cădea rău. La masă parcă aş fi fost între surdomuţi. Şi eu, în papuci şi în cămaşă, mă plimbam dintr-o cameră în alta ca un parazit, ca un caraghios, ca un fel de pensionar.

Cei doi cumnaţi veneau în toate duminicile. Le-am cerut să mă ia la Galaţi în afacerea lor în care mă pricepeam

binişor. Ei îmi vorbiră de divorț. Veți spune, cu drept cuvânt, că ar fi fost soluția cea mai inteligentă. Deloc.

Căci după căsătorie, nevastă-mea se răcise de familia ei. Toată viața îi era acum înrădăcinată într-a mea, în această viață mizerabilă şi schiloadă. Fără lacrimi şi fără ură, ea acceptase nenorocirea cu un curaj nebănuit. Credea cu sinceritate că am fost "legat" de o vrăjitoare şi se ruga lui Dumnezeu cu aprindere ca să învingă pe diavol şi să se vindece bărbatul pe care-l iubea cu toate lipsurile lui.

Închişi amândoi, ne petreceam zilele în convorbiri tainice, interminabile, şi de o dragoste fără seamăn. Îi ceream iertare... Ea îmi spunea că nu mă vede întru nimic vinovat. Oh, cum aş putea să uit singura ființă care m-a înțeles şi a avut milă de mine? Şi cine ar putea pretinde că, fără ura care ne otrăvea, n-aş fi devenit soțul şi omul normal spre care năzuisem din toate forțele mele.

Nu mai eram atât de timid ca la început, nu mi-era frică de nevastă-mea, dispăruse groaza care-mi îngheța sângele la apropierea ei. Aveam chiar momente când dorinți vagi, slabe deşteptări, mici impulsuri senzuale îmi furnicau trupul şi mă făceau să roşesc când ea mă strângea în brațe, mă mângâia, mă asigura de dragostea ei.

Dar ceea ce dragostea creează cu greutate, ura distruge într-o clipă şi iată ce nu voi ierta niciodată oamenilor. În toate diminețile, de-abia ieşit din cameră, cele două bufnițe ale nenorocirii noastre se repezeau asupra bietei femei şi o întrebau dacă s-a "petrecut" ceva. Fiindcă ea refuza să vorbească, blestematele coabe îi cădeau pe cap cu sfaturile lor de despărțenie şi o torturau până la disperare.

Această ciopârțire şi distrugere sistematică a puținului bine pe care natura încerca să-l reclădească, dură zece luni. Ne înăbuşeam. Cei doi călăi de la Galați începură să devină amenințători, m-au insultat şi m-au somat să-mi decid nevasta pentru divorț. Nu mai era chip să rezist. Strânşi unul lângă altul, refuzam de multe ori să coborâm la masă, trăiam zile întregi mâncând o singură dată. Apoi pe neaşteptate, mi se născu în minte ideea de a fugi.

Ea mă întrebă dacă aş putea câştiga ce ne trebuie cu puținii bani ce-mi rămăsese, şi la răspunsul meu înflăcărat asupra viitorului de libertate şi de iubire pe care eram în stare să i-l deschid departe de casa asta blestemată, lacrimi de fericire țâşniră din ochii ei. Îmbrățişați ca doi frați, pierduți într-o lume vrăjmaşă, aveam obrajii şi hainele udate de propriile noastre lacrimi; şi am trăit aşa orele celei mai curate fericiri ce se putea gusta pe pământ.

Dar orele acestea fură şi cele din urmă ce ne-au fost date să trăim. Marele val al urii oamenilor se apropia.

Era la sfârşitul lui februarie. Aveam planul nostru bine fixat: să aşteptăm încă o lună şi, către sfârşitul lui martie, să fugim pe o corabie la Stambul.

Dar, de câteva zile, băgarăm de seamă o schimbare ciudată în atitudinea celor doi tirani ai noştri: ei încetaseră deodată să mai vină dimineața la nevastă-mea, n-o mai terorizau şi, cât despre mine, bătrânul îmi spuse într-o seară că pot să ies şi să vin când oi vrea. Rămăsei uluit! Alergai la Tincuța, dar ea izbucni în lacrimi:

— Cred că o nenorocire ne pândeşte! îmi zise ea. Visez urât, te văd noaptea înconjurat de copii care plâng şi eu împodobită cu aur şi cu pietre scumpe... E foarte rău. Nu

mai ieşi! Cine ştie ce ți se poate întâmpla? Suferim închisoarea asta de zece luni. S-o mai răbdăm câteva săptămâni!

La aceste cuvinte, simții că un pumnal îmi intră în inimă şi am început să tremur. Dar, dragii mei, soarta omului e scrisă dinainte.

A doua zi, era o dimineață strălucitoare de iarnă liniş-tită. Zăpada, groasă de trei palme, acoperea lumea cu lințoliul ei curat şi clopoțeii săniilor umpleau aerul cu zăngănitul lor nostalgic. Stam la o fereastră şi mi se părea că zidurile se dărâmă peste mine. Înnebuneam! O putere de nestăpânit mă chema afară, către acel afară care era mişcarea, viața, năvalnicul mister al existenței libere, pe care n-o mai cunoşteam de aproape un an. Mă aruncai la picioarele soției mele şi o implorai să mă lase să ies un ceas, o jumătate de ceas, cinci minute, înafara zidurilor, de sub acoperişuri, din mizerie!

Ea se îndură şi-mi dădu îngăduința, sfătuindu-mă să iau cu mine cuțitul şi două pistoale şi recomandându-mi să nu intru în vorbă cu nimeni. Îi sărutai papucii, îmi luai cojocul, căciula de astrahan şi coborâi în prăvălie.

Ah, ieşirea asta a fost nenorocirea mea şi a bietei Tin-cuța! A fost nenorocirea noastră — fără a fi numaidecât, fiindcă nimic nu mi se întâmplă în dimineața aceea şi tot nimic nici când ieşii după-amiază, nici a doua zi. Dar desigur că în timpul unei astfel de treceri prin prăvălie am fost recunoscut de ochiul trădător pe care bătrânul îl ascunsese în dreptul vreunei uşi, şi care mă demască!

În seara ultimei duminici pe care am trăit-o în această casă, venind cu ochii plini de măreția Dunării ce-şi ducea

enormele sloiuri de gheață — îmbrățişam pentru ultima oară femeia care a fost vreme de zece luni, cea mai drăgăstoasă dintre soții şi cea mai curată dintre fecioare.

Eram liniştit... Dar coborând pentru a cina, o tragică împovărare ne lungea figurile şi ne ținea la limita lacrimilor. Ea întrebă către sfârşitul mesei:

— Pentru ce n-au venit frații?

— Trebuie să vină numaidecât, răspunse tatăl.

Ne aprinserăm narghilele şi băurăm cafeaua turcească. Afară, noapte şi linişte. Era târziu. Deodată, surprinzând o privire semnificativă între bătrân şi mătuşă, Tincuța izbucni în suspine.

În momentul acela, uşa se dădu de perete şi cei doi frați, întunecați ca nişte călăi, apărură aducând un om la vederea căruia pălii.

Era un grec care fusese pe vremuri prietenul meu şi care venea ca delator şi ca ucigaş.

În picioare toți trei, înaintea uşii rămasă deschisă, prima vorbă, drept bună seara, a fost cea a trădătorului. Întinzând brațul şi arătându-mă, el zise în româneşte:

— Ăsta e domnul Isvoranu al vostru? Bineînțeles că e “legat”: ăsta e Stavru, salepgiul şi pederastul.

La această ultimă vorbă, care denumea viciul meu şi al lui, Tincuța dădu un strigăt şi căzu la pământ, în vreme ce eu...

Înşfăcat cu cruzimea şi setea de răzbunare a cumnaților mei, fusei dus în prăvălie şi călcat în picioare, lovit în cap, pe față, pe piept, până am leşinat. Pe urmă...

Pe urmă mă trezii afară în zăpadă, înaintea porţii zăvorâte a unei curţi ce da spre un gang închis. Eram îngheţat. Mâinile şi picioarele, pieptul, capul, zdrobite. Şi, drept îmbrăcăminte de iarnă, mă găseam în cămaşă şi cu capul gol.

Îmi adunai puterile şi mă dusei să cer ospitalitate unui turc, care îmi furniza salepul înainte vreme. Mă primi creştineşte şi mă îngriji ca un frate.

Patru zile după aceea, omul acesta cumsecade, fără să ştie cui vorbeşte, mi-aduse la patul meu de suferinţă ştirea care umpluse tot oraşul: Tincuţa fusese pescuită pe malul stâng al Dunării de către lipoveni.

. . . .

De atunci au trecut treizeci şi cinci de ani şi în fiecare an, la data fatală, mă duc pe malul Dunării ce-şi poartă sloiurile, ca să cer iertare Tincuţei de jignirea ce i-am adus-o...

Ţie, de asemeni, Adrian, îţi cer iertare pentru jignirea ce ţi-am adus-o.

Pe drumul către Slobozia, între două lanuri de orz, căruţa cu trei oameni mergea la trap. Înaintea ochilor calului care se scutura în răcoarea dimineţii, luceafărul scânteia pe bolta purpurie a Răsăritului.

O ciocârlie zbucni din lan şi se înălţă către cer. Stavru o urmări cu privirile, până ce o văzu căzând ca o piatră. Cu ochii ficşi spre locul unde o văzuse căzând, el cântă, în acea limbă universală cunoscută oamenilor care n-au patrie şi pe acea melodie ce nu se poate prinde pe hârtie:

Dac-aş fi o ciocârlie,
Ca ea aş săgeta văzduhul,

Dar n-aş mai veni pe pământ,
Unde oamenii seamănă grâu,
Unde oamenii seceră grâu,
Unde se seamănă şi se seceră fără nici un rost!